

КОРПОРАТИВ НИЗОЛАР ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР НИГОХИДА, НИЗОЛАРНИНГ ХАЛ КИЛИШ ТАРТИБИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11507523>

Файзиева Мадина Бахтиеровна

Тошкент туманлараро иктисодий суди судья ердамчиси

Корпоратив низоларнинг судга тааллуқлилиги, яъни мазкур тоифадаги низоларнинг қайси суд томонидан кўриб чиқилиши процессуал қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади. Улар мураккаб тоифадаги низолар ҳисобланади. Чунки бундай низоларда аксарият ҳолларда тарафларнинг сони кўп миқдорда бўлади ва уларнинг ҳал этилиши бир қанча ҳуқуқ субъектларининг, шу жумладан, давлат органларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларига таъсир қилади. Корпоратив низоларнинг субъектлари сифатида ҳам юридик шахслар, ҳам жисмоний шахслар иштирок этишлари мумкин. Шу сабабли бундай тоифадаги низоларни кўришда ҳуқуқ ва манфаатларига таъсир қиладиган барча шахсларни аниқлаш ҳамда уларни ишга жалб қилиш орқали тарафларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоясини таъминлаш муҳим ҳисобланади(1).

Шуни таъкидлаб ўтишимиз жоизки “Корпорация” тушунчаси Ғарбий Европада ўрта асрларда пайдо бўлган. Яъни турли давлатлар ўртасида савдо алоқалари ривожланган сари ўз товарларини бошқа давлатларга ўтказишни мақсад қилган савдогарларни бирлаштирган – савдо гилдиялари вужудга кела бошлаган. Дастлаб бундай уюшмалар ягона (тўлиқ) хўжалик бирлиги (юридик шахс– муаллиф) сифатида фаолият юритишмаган. Ҳар бир савдогар биргаликда юриш қилиш, ўз мол-мулкларини қароқчилардан ҳимоялаш учун ягона гилдияга бирлашиб, унинг қоидаларига риоя қилишган. Савдогарларнинг умумий мулки мавжуд бўлмаса-да, бундай уюшмани кўллаб-қувватлаб (таъминлаб) туриш учун ҳар бир аъзо унга ўз тўловини қўшиши керак бўлган(1).

Хозирги кунда хорижий давлатлардаги иктисодий муносабатларнинг, ишлаб чиқариш соҳалари ва ишбилармонлик муҳитининг қай даражада ривожланганлигига боғлиқ. Илғор хорижий давлатларда ушбу соҳаларнинг юксак даражада тараққий этганлиги корпоратив муносабатларнинг кенг тарқалишига замин яратган бўлиб, пировард натижада ушбу давлатларнинг мазкур соҳани тартибга солувчи қонунчилик тизимлари ҳам нисбатан

такомиллашган ҳисобланади. Хорижий давлатлар қонунчилигида корпоратив низоларни ҳал қилишни кўриб чиқишда ҳуқуқий тизимлар ва ушбу масалага ёндашувлардаги фарқни ҳисобга олиш керак. Масалан олайлик Америка Қўшма Штатларида корпоратив низолар федерал ва штат даражасида тартибга солинади. Қимматли қоғозлар тўғрисидаги қонун ва корпорациялар тўғрисидаги қонун каби федерал қонунлар корпоратив муносабатлар учун умумий қоидалар ва талабларни белгилайди. Давлат даражасида компаниялар ва тижорат ҳуқуқи тўғрисидаги қонунлар мавжуд бўлиб, улар корпоратив низоларни ҳам тартибга солади. Штат даражасида эса ушбу турдаги низолар мазкур ҳудуд қонуни билан тартибга солинади. Калифорниянинг бизнес корпоратив Қонуни ва Нью-Йоркнинг Масъулияти чекланган жамиятлар тўғрисидаги Қонунларини шунга мисол келтиришимиз мумкин. Корпорациялар ижтимоий жавобгарлик корпорациянинг эмас, балки давлатнинг зиммасида бўлиши лозим деб ҳисоблашади. Корпорацияларни фуқаролик ҳуқуқий тартибга солиш бўйича ҳозирги уринишлар корпоратив ҳокимиятни чеклаш ўрнига уни таъминлаш учун хизмат қилмоқда. Ҳар бир штатнинг ўзига хос корпоратив қонунчилиги мавжуд бўлиб, у маълум бир штат ичида корпорацияларни яратиш, бошқариш ва фаолият юритиш қоидаларини белгилайди. Қимматли қоғозлар тўғрисидаги қонун эса, қимматли қоғозлар савдоси билан шуғулланувчи ташкилотларни, шу жумладан биржалар ва брокерларни тартибга солувчи қоидалар ва талабларни белгилайди. Шунингдек, у компанияларнинг ҳисобот бериш ва ошкор қилиш мажбуриятларини белгилайди (2).

Шундай қилиб корпоратив низолар Буюк Британияда эса корпоратив қонун билан тартибга солинади. Қонуннинг асосий манбалари 2006 йилги Компаниялар тўғрисидаги қонун ва фуқаролик процессуал кодекси ҳисобланади. Корпоратив актда акциядорларнинг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари, овоз бериш қоидалари, акциядорлар йиғилишларини чақириш ва ўтказиш тартиби ва бошқалар тўғрисидаги қоидалар мавжуд. Суд жараёнининг қоидалари корпоратив низоларни судда кўриб чиқиш тартиби ва талабларини белгилайди. Қонун ҳужжатларини талқин қилиш ва қўллашда суд амалиёти ва прецедентлари ҳам муҳим рол ўйнайди. Юқоридаги қонун қабул вақтида ҳажми катта бўлиб, компанияларга тегишли қонун ҳужжатларининг аксарияти компаниялар ва бизнесни ташкил этиш, директорлар, фирмалар, аудиторлар ва актуарларнинг бўшатишни таъминлаш кабиларни қамраб олган. Корпоратив бошқарув назарияси ва корпоратив мақсадлар ўртасидаги боғлиқлик Буюк Британиядаги

қонунчилик ва тартибга солишнинг турли жиҳатларида яққол намоён бўлади. Бу давлат Корпоратив бошқарув кодекси акциядорларнинг узок муддатли манфаатларини ҳисобга олган ҳолда компанияни самарали бошқариш тамойилини белгилайди. Буюк Британиянинг Компаниялар тўғрисидаги қонуни, ходимларнинг манфаатлари, ишбилармонлик муносабатлари, жамият, атроф-муҳит ва адолатли хулқ-атворни ҳисобга олган ҳолда компания ва умуман унинг акциядорлари манфаатларини кўзлаб ҳаракат қилишлари шартлиги назарда тутилган. Бу акциядорлар ва манфаатдор томонлар ўртасидаги замонавий кўринишдаги низоларнинг вужудга келиши, шунингдек, акциядорлар қиймати тушунчасидан маърифатли акциядорлар қиймати тушунчасига ўтишга олиб келади.(3)

Шунга ухшаш Германияда ҳам корпоратив низолар Фуқаролик кодекси ва Тижорат кодекси билан тартибга солинади. Фуқаролик кодексида корпоратив муносабатлар тўғрисидаги асосий қоидалар, шу жумладан акциядорлар, директорлар ва директорлар кенгашининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари мавжуд. Тижорат кодекси эса тижорат корхоналари билан боғлиқ масалаларни, шу жумладан акциядорлик жамиятларини ташкил этиш ва бошқариш қоидаларини тартибга солади. Бундан ташқари, корпоратив муносабатларни тартибга солувчи бошқа махсус қонунлар ҳам мавжуд, булар Акциядорлик жамиятлари тўғрисидаги қонун ва Масъулияти чекланган жамиятлар тўғрисидаги қонун бўлиб, умумий ҳуқуқий нормаларни маълум даражада тўлдирди ва судларда кўриб чиқиладиган корпоратив низоларни ҳал этишда ҳам ушбу қонунларга мурожаат қилинади. Германияда Масъулияти чекланган жамият тўғрисидаги қонунда корпорациянинг энг кенг тарқалган ва иқтисодий аҳамиятга эга шаклларини ташкил этиш тартиби белгиланган бўлиб, унинг ўн биринчи бобида жамият барча капиталга эга ташкилотлар учун намуна сифатида кўрсатилади. Ушбу бобда пул ёки моддий депозитларни яратиш орқали жамиятни тузиш жараёнлари, компания яратишнинг соддалаштирилган тартиблари назарда тутилган. Германияда корпоратив низоларни ҳал қилишнинг бир неча вариантлари мавжуд. Улардан баъзилари қуйидагилар: Компания ичидаги низоларни ҳал қилиш. Жамият иштирокчилари низони музокаралар, компания уставда назарда тутилган бошқа ички тартиб-қоидалар орқали ҳал қилишга ҳаракат қилишлари мумкин. Арбитраж. Низо тарафлари ишни ҳакамлик суди томонидан кўриб чиқилиши тўғрисида келишиб олишлари мумкин. Арбитраж халқаро арбитраж тўғрисидаги қонунга мувофиқ ёки томонларнинг келишувига биноан ўтказилиши мумкин.

Японияга келсак, компаниялари тўғрисидаги қонунда компания иштирокчилари ўртасидаги розилик ва ҳамкорлик тамойилига алоҳида эътибор қаратилган. Унда низоларни муҳокама қилиш ва ҳал қилиш мумкин бўлган акциядорлар ва директорлар Кенгашларининг йиғилишларини ўтказиш имконияти кўзда тутилган.(4) Низоларни ҳал қилишнинг муқобил усуллари. Компаниялар тўғрисидаги қонунга биноан, томонлар ҳакамлик ёки арбитраж каби низоларни ҳал қилишнинг муқобил усулларига ҳам мурожаат қилишлари мумкин. Японияда корпоратив низоларни ҳал этишда қўлланиладиган низоларни муқобил ҳал қилишнинг яхши ривожланган тизими мавжуд. Суд жараёни. Агар низо ички розилик ёки муқобил усуллар билан ҳал этилмаса, томонлар судга мурожаат қилишлари мумкин. Японияда ҳам корпоратив низоларни кўриб чиқадиган ва амалдаги қонунчилик ва суд амалиёти асосида қарор қабул қилиши мумкин бўлган ихтисослашган судлар мавжуд. Ички назорат органи. Япониянинг Компаниялар тўғрисидаги қонунида компания ичидаги низоларни кўриб чиқадиган ва ҳал қиладиган ички назорат органини яратиш имконияти ҳам кўзда тутилган. Шунингдек, корпоратив низоларни ҳал қилишнинг ўзига хос механизмлари ҳар бир компаниянинг уставида белгиланиши мумкин ва компаниянинг ҳажми ва турига қараб фарқ қилади. (5)

Такидлашимиз жоизки, ҳар бир мамлакат корпоратив низоларни ҳал қилишнинг ўзига хос хусусиятларига ега бўлиши мумкин,шунингдек ҳар бир мамлакатнинг ҳуқуқий ва институционал хусусиятларига боғлиқ. Корпоратив низоларни ҳал қилиш жамиятнинг ўзгарувчан эҳтиёжлари ва талабларига асосан такомиллаштириб борилади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Максудбек Саидов ,Собир Холбаев. Корпоратив низолар тушунчаси, турлари ва уларни судда кўришнинг ўзига хос жихатлари. 2019.
- 2.Kaplan, Rami. (2014). Who has been regulating whom, business or society? The mid-20th-century stitutionalization of 'corporate responsibility' in the USA. Socio-Economic Review.
3. Kosmin, Leslie & Roberts, Catherine. (2021). Commentary on the Provisions of the Companies Act 2006
4. Meyer, Justus. (2018). Die Gesellschaft mit beschränkter Haftung (GmbH).
5. Oh, Sung-Keun. (2023). Company Indemnification Contract System and Impl